

TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİNDE RENK ADLANDIRMALARI

*Salim KÜÇÜK**

ÖZET

Edebiyat, sosyoloji ve sanatın inceleme alanına giren renk kavramı ülke, coğrafya, iklim, yaşam tarzı, ekonomi, siyaset, düşünce ve inanç boyutunda toplumdaki farklılıkları gösterir. Son derece zengin, canlı, yaratıcı ve çeşitlilik gösteren bir renk kültürüne sahip olan Türkçede kültür ve medeniyet bağlamında renk kavramı da zamana bağlı olarak değişime uğramıştır.

Tarihî Türk lehçelerindeki renk adlarını tasvirî bir yöntemle köken yönünden incelemeyi amaçlayan bu çalışmada Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine ait belli başlı yazılı eserler incelenerek bunlarda yer alan renk adları tespit edilmiş ve renklerin özellikleri üzerinde durulmuştur. Pekleştirme, benzerlik ve isim-fiilden oluşturulmuş renk adlandırmaları ise var olan renklerle ilişkili oldukları için inceleme kapsamına dahil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Renk Adları, Tarihî Türk Lehçeleri, Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi.

COLOR NAMINGS REFERRED TO THE HISTORICAL TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

The concept of colour, that takes place in the scope of literature, sociology and art, differs from a

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sakucuk@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

society to another on the subjects of climate, life-style, economy, politics, thought and belief. The rich, vivid, creative and variable concept of colour in Turkish language has been subjected to many changings in the course of time by the context of culture and civilization.

This study referred to the Turkish dialects aimed at examining the names and the origins of the colors in a descriptive way. Meanwhile, some major written works belonging to the Old Turkish, Middle Turkish, Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish have been examined in detailed and the existing color names have been identified and emphasized. The namings in the shape of gerundial, reinforcement and similarities have not been included in this review as they are associated with the existing colors.

Key Words: Color names, historical Turkish dialects, Old Turkish, Middle Turkish, Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish.

Giriş:

Göktürk Yazıtlarından günümüze bazı renk adları zamanla yerlerini Türkçe veya yabancı dildeki bir sözcüğe bırakarak kaybolmuş, bazıları küçük ses değişikliklerine uğramış, bazılarının anlamı daralmış, bazıları da değişmeksizin varlıklarını korumuşlardır. Örneğin *ak* kelimesi yazı dilinde ve ağızlarda kullanılmakla beraber Arapçadan alınma *beyaz*, kelimesine göre kullanım sıklığı azalmıştır. Aynı manadaki *örün/ürün/yörün* sözcüğü ise günümüze ulaşamamıştır. *Yaşıl*¹ kelimesi *yeşile* dönüşürken Türk lehçelerinde “yüce, mavi, boz, çal, ala, gri, yeşil vb.” kavramları karşılayan *kök* kelimesi zamanla hem anlam daralmasına uğramış hem de şekil değiştirerek yerini Arapça *mavi*'ye bırakmıştır. Buna karşılık *kara* ve *siyah* sözcükleri eş anlamlı olarak varlıklarını bugün de sürdürmektedir.

Türk lehçelerinde aynı rengin farklı sözcüklerle karşılanması, renk bildiren sözcük sayısının da artmasına yol açmıştır (Çağatay 1961:43). Örneğin; *kara* renginin Türk lehçelerinde *kara kır*,

¹ Clauson'a (1972:978) göre yaşıl kelimesinin kökü *ya:ş* veya **yaşıl*'dir. Taze bitki rengi manasına gelir. Yaşıl/yeşil/yeşil/yişil gibi değişik yazım biçimleri vardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kara kıyma, kara toru, kara yağız, kara yağızrak, karacu, karaça-karaca, karaçalgi, karaçkı-karaşkı, karaçman, karakök, karakören/karakürön, karakuçkı, karala, karalav, karalçın, karaldım, karaman, karamsı, karamsılık, karamtı-karamtı-karamdık-karamtuk-haramdık, karamtı kızıl, karamtı, karamtırak, karamtı-karamtı, kararak, kararınçkı-kararınkı, karasağı-karasağı, karasımak-karazımak, karasımın-karazımın-karazıban, karaşın, karatıl, karavuz, karasū/karazū gibi değişik kullanımları vardır (Banguoğlu 1957:14, 18, 23, 26, Eckmann 1960:46, Çağatay 1961:44, Orucov 1966, Tarama Sözlüğü 1969: 2267, 2268, Yudahin 1988, Deny 1995, Tekin 1995, Kaymaz 1996, Hacıeminoğlu 1997:69-70, Aksu ve Işık 1997, Ganiyev vd. 1997, Ahmetyanov 1998, Tavkul 2000, Gülensoy 2004, Johanson 2004:9, 11, 16, Necip 2005.). Rengin *kara* renginden türetilmiş *karal-* şekli ile sıfat ve mecazi kullanımı da dikkate alındığında *kara* kelimesi ile ilgili sözcük sayısının arttığı görülmektedir. Bu durum, Türkçede renklerin sayısının tam olarak tespit edilmesini güçleştiren önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkçede renk adlarının şekil ve anlam yönünden iki şekilde türetildiği görülür:

1. *Şekil Yönünden:*

a. Ek almamış temel renk adları: *ak/beyaz, boz, kara/siyah, al, ala, kızıl, kırmızı, kök/mavi, sarğ /sarı, yeşil/yeşil vb.*

b. Bazı temel renklerden pekiştirme hecesiyle oluşturulmuş renkler: *apak, kapkara, kıpkızıl, köbkök/kömkök (masmavi), sapsarı, yemyeşil vb.*

c. Çeşitli eklerle veya nispet i'siyle oluşturulmuş "Benzerlik Sıfatı" şeklindeki renk adları: Örneğin + *aç* (bozaç), + *(a) mik* (bozamık), + *Ca* (alaca), + *cak* (koşurcak), + *cem* (gügelcem), + *Çİl* (akçıl, gökçül), + *çIn* (kökçin), + *dav* (kızıldav), + *dırak* (kızıkdırak), + *Gİl* (bozgıl), + *gİlt* (sargılt), + *gine* (kökgine), + *hıl* (akhıl), + *lav* (kubalav), + *(ç) man* (karaçman), + *mik* (sazmık), + *(X) mtı* (karamtı), + *(X) mtir* (kökimtir), + *(X) mtrak* (sarımtırak), + *(X) mtUk* (bozumtuk, karamtı), + *tUl* (köktül), + *(X) mtUl* (karamtı), + *rAk* (bozrak, göğrek), + *saGı* (karasağı, kızılacağı), + *sı* (kızılsı), + *sıg* (kızılsıg), + *(X) msı* (sarımsı), + *sıl* (aksıl), + *(X) msİl* (ağımsıl), + *SıMaN* (kızılsıman), + *sov* (bozumsov), + *Sū* (karasū, kızılzū), + *şa* (konırşa), + *şil* (kökşil), + *tal* (kızımtal), + *Tİk* (sarımtık) vb. ; Eflatuni, laciverdî, siyahi (Banguoğlu 1957:13-27, Kaymaz 1996).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

d. Bazı temel renk adlarından isim-fiillerle oluşturulmuş renkler: *ağarmak, allanmak, bozarmak, göğermek, kararmak, kızarmak, morarmak, sararmak, yeşermek* vb.

2. Anlam Yönünden:

a. Tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları: *baklaçiçeği, bal rengi, çivit mavisi, deve tüyü, gül kurusu, güvercinboynu* vb.

b. Hayvanların (at, öküz, inek, köpek, tavuk, yılan vb.) özellikle atların kıllarının rengini (don) ve nişanlarını belirtmek için kullanılan renk adları: *akboz, süt kır, demir boz, doru, konur, kuba; ala bacak, bakla kır, küren, sekül* vb.

c. İnsan teni ve göz rengi için kullanılan renk adları: *esmer, karaşın, yağız, kırçıl, kumral; çakır, ela* vb.

Türkçede kavram, anlam, işlev, değer, kullanım sıklığı gibi çeşitli araştırmalara konu olan renkler üzerine sınırlı sayıda araştırma ve inceleme yapılmıştır. Yabancı Türkologlar tarafından en kapsamlı çalışmayı lehçeleri içine alacak şekilde Cirtautas (1961), renklerin sembolik değerleri üzerine Gabain (1968), duygu değerleri üzerine Gogiaşvili (2003) yapmıştır. Onları Çağatay (1961, 1978), Başkan (1970), Bingöl (1973), Davaz (1991), Akdoğan ve Aydın (1995), Kafalı (1996), Karabaş (1996), Genç (1996, 1999), Heyet (1996), Nerimanoğlu (1996), Nurmehmet (1996), Kaymaz (1996, 1997), Ayvazoğlu (2001), Kırımhan (2001), Topçu (2001), Durmuş (2001), Cankara (2002), Rayman (2002), Kubatbek (2003), Gözaydın (2003), Karadoğan (2004), Bayraktar (2003, 2004, 2005, 2006a, 2006b, 2009), Akar (2006), Meskhidze (2006), Yıldırım (2006), Karademir (2007), Eren (2008), Güfta (2009), Küçük (2009, 2010) gibi Türk ve yabancı araştırmacılar izlemiştir.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak ana renk adları ile tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının kökeni ve tarihî gelişimleri üzerinde durulacaktır.²

1. Eski Türkçe

1.a. Köktürkçe

² At donları ve nişanları başlı başına bir konu teşkil ettiğinden ve tarafımızca daha önceden incelendiğinden (Küçük 2009) burada ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulmayacaktır.

Renk kavramının *öñ* kelimesiyle karşılandığı Göktürk Yazıtlarında karşımıza çıkan renk adları genellikle Türkçe olup sayıları oldukça sınırlıdır. *Ak* (ak, 'beyaz' = ak adgır, ak at, Ak Sub, Ak Termel), *boz* (boz at), *esri* (tekir renk, kaplan renkli, iki renkli; çaar), *kara* (kara, siyah = kara bodun, kara türgis, kara kişin, kara terim, kara sub, kara yotulkan, Kara Bulak, Kara Köl, Kara Kum, Kara Kamag Bodun), *kızıl* (kızıl, kırmızı = kızıl kan), *kök* (mavi, yeşil, boz, gri, gök rengi, lâcivert; kök tengri, kök öng, kök Türk, kök kögmen), *sarığ* (sarı = sarıg altun), *torğ* (doru, torıg at), *örün* (ak, beyaz = örün kümüş,), *yagız* (mavi 'kök' karşıtı yeryüzü, yağız, kızılımsı, kahverengi, kara, kızıl ile kara arası renk = yağız yer; yağız at), *yaşıl* (yeşil = Yaşıl Ögüz = Yeşil veya Sarı nehir), *yegren* (kestane rengi = yegren at) yazıtlarda geçen başlıca renklerdir (Orkun 1936, Clauson 1972:643, 847, 909, 978, Kubatbek 2003: 16-20, 25, Ergin 2004, Ercilasun 2004:193, Gömeç 2007:1283-1296, User 2009:183-184).

Bu dönemde beyaz karşılığı *ak* ve *örün*; siyah karşılığı *kara*; kızılımsı, kahverengi, kara, kızıl ile kara arasındaki renk karşılığı *yagız*; Harezmi-Kıpçak döneminde Arapçadan dilimize geçmiş kırmızının yerine Türkçe *kızıl* kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Yazıtlarda iki yerde geçen *kök tengri* (mavi gök), "yüce/yüksek gök" veya "gök sema" ifadesi zamanla değişime uğrayarak "Gök Tanrı" şeklinde kalıplaşmaya sebep olmuştur (Kayra 1996:146-147, Doğan 2001:25, 26). *Oğuz Kağan* destanında da karşımıza çıkan *kök* kelimesi ise *yüce*, *mavi*, *boz*, *gök* (renk) ve *sema* gibi anlamlara gelir. Burada dikkati çeken en önemli husus *yeşil* karşılığı olarak *yaşıl* kelimesinin de bulunması ve *kök* kelimesinin mavi yanında yeşil vb. renkleri de içermesi ve onların yerine kullanılmasıdır. Bu dönemde karşımıza çıkan ve tekir renk, kaplan renkli, iki renkli manalarına gelen *esri* sözcüğünün ise Harezmi-Kıpçak dönemine kadar kullanıldığını görüyoruz.

1.b. Uygur Türkçesi

Uygur dönemi eserlerinde *ak* (beyaz, kır at), *al* (kızıl), *ala* (rengarenk, benekli, alacalı, lekeli), *razvrt/rajravart/rajvart/arjawrt/aşırvat* (*lacivert*), *esriñü* (alaca), *esri* (lekeli, benekli, tekir renk, kaplan renkli, iki renkli), *boz* (*bod*/*moz* (gri, boz, kır rengi), *kara*, *karag u/karaku* (kara, siyah), *kızıl*, *kızıl/kızıl* (kırmızı), *kök* (gök, mavi ya da yeşil, gök rengi, sema), *sarığ* (sarı), *şbara* (alaca renkli), *ürün/ürüg/yürün*, *örün*, *yörüng* (açık renkli, ak, süt ya da gümüş rengi), *ürün esri* (benekli beyaz), *yagız* (yağız, esmer, koyu renkli, kara), *yaşıl*, (yeşil),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

*yipin/yipün/yipkün/yibün/yüpün*³ (menekşe rengi veya mor, kırmızı) karşımıza çıkan başlıca renk adlarıdır (Orkun 1938, Çağatay 1963, Clauson 1972:656, 773, 875-876, Tekin 1986a, Gabain 1988, Caferoğlu 1993, Kaya 1994, Hamilton 1998).

Renk kavramının *öñ* ve *boy* kelimeleriyle karşılandığı Uygur Türkçesinde kırmızıyı karşılayan *kızıl*'ın yanında *al*, *ala* ve *kızkil/kizkil* gibi yeni renk adları karşımıza çıkmaktadır. *Kızkil* Brahmedir (Gabain 1988:281). Kelime Eski Anadolu Türkçesinde *kızgil* şeklinde olup Tarama Sözlüğü'nde (1969:2538) karşılığı "kırmızımtırak" şeklinde verilmiştir. Menekşe rengi, mor veya kırmızının karşılığı olarak bu dönemde *yibün/yüpün/yipin/yipün/yipkün/yipgil/yipgin/yepün/epgin/ipgin/ipkin/şipgin* gibi değişik yazımlarına rastladığımız yeni bir renk adı karşımıza çıkmaktadır (Clauson 1972:875-876). Kelimenin Harezmi-Kıpçak Türkçesindeki *ipkin* şekli günümüz Karayim Türkçesinde de kullanılmaktadır (Kowalski 1996:62).

Boz'un *moz* olmasını kelime başı b->m- dönüşmesi olarak açıklayabiliriz. Alaca renkli manasına gelen *şbara* (şabara) ile lacivert manasına gelen *razvrt/rajıravart/rajıvart/arjawrt* (rajāvarta) *aşırvat* gibi kelimeler bu dönemde Uygurcaya sınırlı miktarda girmiş Sanskritçe kökenli kelimelerdir (Caferoğlu 1993:13, 126, 142).

Beyaz manasına gelen *ürüñ* kelimesinin başındaki /ö-/ > /ü-/ değişimini daralmayla; kelime başındaki y- ünsüzünü ise türemeye açıklayabiliriz. Çünkü kelime Köktürkçede *örüñ* şeklindeyken Uygur Türkçesinde *ürüñ/ürüg/yürüñ*; Karahanlı Türkçesinde ise *örüng/ürüñ* olarak karşımıza çıkmaktadır. Halaç Türkçesinde ise *ak* kelimesine karşılık kullanılan *ürüñ* kelimesinin başına h- ünsüzünün getirilmesiyle oluşmuş *hirüñ* şekline rastlıyoruz (Gülsevin 1987:176, 191). Eski Doğu Türkçesi ve devamı olan Türk lehçelerinde kelime *yürüñ* ve *ürüñ* şekillerinde olmakla birlikte Arapça 'beyaz'ın Türkçe karşılığı olarak, yaşayan hemen bütün lehçelerimizde *ak* kelimesi bulunmaktadır (Gülsevin 1987:196, Gülsevin 1998). Bu dönemde aynı zamanda *esri* kelimesinin yanında *esriñü* ve *kara*'nın yanında *karag u/karaku* gibi yeni yazım şekillerine de yer verildiğini görüyoruz.

Ak ve *kara* renkleriyle ilgili olarak Uygur Yazması bir ağıtta şu mısralara rastlıyoruz (Tekin 1986b:109-110):

³ Clauson'a (1972:876) göre Kuzey-Batı lehçelerinde *ipkin* kızıl, mor karşılığı kullanılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

<i>Aklar bulut</i> örlep kükirep	<i>Ak bulutlar</i> yükselip gürleyerek
Alkuka mu kar yağurur	Her tarafa kar mı yağdırıyor?
Ak bir saçlığ karı anam	(Yoksa) ak saçlı (o) yaşlı anam
Açıyu mu yaşların akıdur	Kederinden göz yaşı mı döküyor?
<i>Karalar bulut</i> örlep kükirep	<i>Kara bulutlar</i> yükselip gürleyerek
Kar mu yamgur ol yağurur	Kar mı, yağmur mu yağdırıyor?
Karı yaşlığ ol anam	(Yoksa) o ihtiyar, yaşlı anam
Kayguda mu yaşın akıdur...	Kederden mi göz yaşı döküyor?...

Şiirde görüldüğü üzere Eski Uygurcada, renk adlarıyla oluşturulmuş sıfat tamlamalarında *aklar bulut*⁴ (ak bulutlar), *karalar bulut* (kara bulutlar) örneklerinde olduğu gibi renk bildiren kelimelerden sonra + lar çokluk eki getirilmiştir (Tekin 1986b:112). Eski Uygurcadaki *altun önlü* (altın renkli), *yağız yir* (kara toprak) gibi sıfat tamlamaları ise bugünkünden farklı değildir (Gabain 1988:62, 124, 125).

2. Orta Türkçe

2.a. Karahanlı Türkçesi

Kutadgu Bilig, Dîvânü Lûgati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Divan-ı Hikmet gibi önemli yazılı eserleri kapsayan Karahanlılar dönemindeki başlıca renk adları şunlardır: *Ak, al, ala, ar/or* (kestane rengi, kumral, konural), *arsal* (kumral, konur al), *arsık/arsıl* (kestane rengi, kumral, konur al), *bayın*⁵ (koyu kırmızı gelincik çiçeği rengi, koyu kırmızı, kızıl, erguvan renginde olan, menekşe rengi, konur, koyu kırmızı), *boz, çakır* (mavi, mavi-gri, gök gözlü, çakır gözlü, çakır), *çal* (alaca, kır, siyah ve beyaz karışımı renk), *çımak* (pek ak, beyaz), *çibek* (pas rengi, kına rengi), *çubar* (ala, alaca), *esri* (tekir renk, kaplan rengi), *esri yışığ* (alaca), *habes* (siyah ile beyaz arası, koyu esmer renk), *kara* (kara, karanlık), *kızıl* (kızıl, kızıl renk, kırmızı), *kızılgül, kır* (kır rengi), *kırgıl* (gri saçlı, orta yaşta olan kimse, kırçıl), *kırtış* (yüz rengi, yüz), *koñur* (kestane rengi), *kök* (gök rengi, mavi, gri mavi, yeşil, lacivert), *kuba/kupa* (sarıların hafif koyusu, kumral), *kula* (kula renk), *örüng/ürün* (ak, beyaz), *sarığ/sarığ* (sarı,

⁴ *Aklar bulut örlep* ifadesi Clauson'da (1972:75) *ak bulut örülenip* şeklindedir. Bk. Ak maddesi.

⁵ Clauson'a (1972:386) göre Kaşgarlı'nın yanlış olarak *yipin* (yipgin) karşılığı verdiği renktir. Bulgatu'l-mustâk'daki karşılığı *boyn*'dir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

sarı renk), *sapsarığ/sapsarığ* (herhangi bir sarı renk, sapsarı), *siyah* (kara), *surh* (kızıl, kırmızı), *şasut* (kır, alaca), *tığ* (Kırmızı ile doru arasında bir renktir, genellikle hayvan isimlendirmelerinde kullanılır. Örneğin; Tığ at, tığ koyun gibi.), *tüm kara* (düz kara renk), *yağız/yağız* (yağız, kızıl ile kara arası renk, menekşe renkli), *yaşıl/yeşil*, *yipgin/yipkin/yipkil/yipin/yipün/yepün/yepin/yepkil/yepkin* (lotus çiçeğinin rengi, parlak kızıl, koyu kırmızı, kızıl, mor, menekşe rengi, firfiri; erguvan renginde olan, konur, koyu kırmızı; köğüş kızıl, kızgılt köğüş), *zerd* (sarı) (Arat 1947, Arat 1959, Clauson 1972:654, 683, 708, Tekin 1986b, Dilâçar 1988, Atalay 1998a, Atalay 1998b, Atalay 1998c, Eraslan 2000, Kubatbek 2003: 29-33, 48, Arat 2006).

Renk kavramının *bodug*, *boy*, *öñ*, *kırtış*, *tü*, *tüs* gibi kelimelerle karşılandığı ve İslamiyetin kabul edildiği bu dönemde Arapça renk adları yerine *siyah*, *surh* ve *zerd* gibi Farsça renk adlarının edebiyat yoluyla Türkçeye girdiği görülmektedir (Arat 1979:251, 362, 476, 481). Derisinin rengi çok koyu esmer olan kimse manasındaki *habeş* ise Arapçadır.

Donu kırmızı ile sarı arasında at manasına gelen ve “kumral, koçur, kestane” renklerini karşılayan *ar* ve *or* kelimeleri ile ilgili olarak *Divanü Lügâti't Türk*'de *arsal* ve *arsıl* sözcükleri yer almaktadır (Çağatay 1961:45). İsim olan *arsal* veya *arsıl* kelimelerinde + sal ve + sıl ekleri yer bildiren kumsal kelimesinden farklı olarak daha çok benzerlik ifade etmektedir (Ergin 2004:178). Bu konuda Banguoğlu (1957:27) şöyle demektedir: “Eski Türkçede –si-benzerlik fiillerine muvazi bir *-ti- benzerlik fiilleri olmalıdır. Çağatayca *köktül*, Özbekçe *aktul* şeklini Eski Türkçe *arsıl*, Kazan lehçesinde *aksıl* şekline muvazi olarak *-ti- fiillerinin bir mahsulü saymak istiyoruz.”

Divanü Lügâti't-Türk'de *kırçıl*'ın karşılığı olarak verilen *kırgıl* kelimesi Türkiye Türkçesi ağızlarında “kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan”; “yüz rengi, yüz” manasına gelen *kırtış* kelimesi *kırtıs* şekliyle “kır sakallı adam ve yüzü, boynu buruşuk adam”; çal kelimesi ise “alaca, ala renk, kül rengi” manalarında günümüzde de kullanılmaktadır. Buna karşılık *bayın*, *çımak* ve *çubar* gibi kelimeler bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde kullanılan ve diğer lehçelerde de rastladığımız *koçur*, *kuba/kupa*, *kula*, ve bunlara ek olarak *tığ*, *yağız* gibi renk adları aynı zamanda atların kıllarının rengini ifade etmek için kullanılan kelimelerdir. Kutadgu Bilig'de *kızıl* rengiyle ilgili başlıca kelimeler *kızıl*, *kız* (od), *kızgı* (kızıl renk), *al* ve *yepün*'dür (Kubatbek 2003: 40). Bu dönemde tabiattan somutlaştırma yoluyla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

yapılmış renklerin belki de ilk örneği diyebileceğimiz tek kelime *kızılgül*'dür.

2.b. Harezmi-Kıpçak Türkçesi

Mukaddimetü'l-Edeb, Codex Cumanicus, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Tuhfetü'z-zekiyye, İbni Mühennâ Lûgati, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye, Kısasü'l-Enbiyâ, Muînü'l-Mürîd, Nehcü'l-Ferâdis, Süheyl ü Nevbahar, Husrev ü Şirin gibi eserleri barındıran bu dönemde şu renklere yer verildiğini görüyoruz: *ag/ağ/ah/ak* (beyaz), *ak boz* (donu tamamıyla beyaz at), *al, ala, alabula* (alaca bulaca), *alaca* (ala), *alçal* (ala renkli, çil), *atlug* (pembe), *boz* (göy rengi, kır), *boz-ah* (gri), *buğday/boday emlü/buğday emlü* (buğday renkli, esmer), *bulaca* (alaca, bulaca, karışık renkli), *çakır* (mavi), *çal* (ala renkli, çil), *çeber/çeper* (beyaz benekli), *çımak* (bembeyaz), *çıpar* (kula renkli hayvan), *dargil* (koyu krem rengi), *dor/doru/dorluk/togru/tori/toru* (koyu kahverengi, hurma rengi), *duval* (ala-bula), *egir/eygir* (siyah renkli at), *enlik/enilik* (kırmızı, kızılılık), *esmer* (buğday renkli), *evrek* (yeşil), *gök* (mavi), *hızr* (yeşil), *ipkin* (menekşe rengi), *kök, kara, kara yağız/kara yağuz/kara yavuz* (esmer, kara yağız), *kırgıl* (kırçıl), *kırmızı, kızıl, kızılça* (kırmızıca), *kola/kula* (açık kahve rengi, atlarda genellikle siyah yele ve kuyruk manasına gelir), *kongur/koşor/konur* (koyu kestane veya kestane rengi, kumral, krem rengi), *kök* (açık mavi, mavi, göy), *kovu* (toprak, toz rengi), *kuba* (sarı, soluk sarı, soluk gri, at veya sığır için boz renk, bozkır veya toprak rengi), *kumral* (kumral, konur), *mey-gûn* (şarap renginde kırmızıya çalan renk), *mor, nil* (mavi, lacivert), *oy/uy* (yağız don), *öbtek* (alaca), *kehrüba* (açık sarı, kızıl arası, amber rengi), *sarıg/sarı/saru* (sarı), *saruca, sarışın, timür boz* (demür boz: demir kır), *ürüñ* (beyaz), *yağız/yağız/yavuz* (kahverengi, esmer), *yaşıl/yeşil, yeñ* (kırmızılık, kırmızı) (Caferoğlu 1931, Clauson 1972:581, 617, 639, Dilçin 1991, Toparlı 1992, Yüce 1993, Battal 1997, Hacıeminoğlu 1997:69-70, Ata 1997, Ata 1998, Hacıeminoğlu 2000, Toparlı 2003, Gökdağ ve Türkmen 2004, Toparlı vd. 2007, Toparlı ve Argunşah 2008).

Bu dönemde menekşe rengi yerine kullanılan *ipkin*'in yanında pembe karşılığı *atlug* gibi yeni bir renge ve *al, ala, kızıl*'dan sonra Türkiye Türkçesi ağızlarında "yüze sürülen kırmızı boya" ve allık manasına gelen *enlik* ile ilk defa Arapça *kırmızı* ve *mor* renklerine yer verildiğini görüyoruz. Farsça *nil*, ve *kehrüba* da bu dönemde dilimize giren yeni renklerdir.

Karahanlı döneminde olduğu gibi bu dönemde de at donu olarak kullanılan *ak boz, doru, eygir, kuba, kara yağız, kula, koşur,*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

demir boz, *yağız* gibi renk adlarına yer verilmiştir. Türkçe *buğday emlü* ve Farsça *mey-gûn* ise bu dönemde tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerdir.

2.c. Çağatay Türkçesi

Muhakemetü'l-Lügatayn, *Abuşka Lügâti*, *Senglâh*, *Lügât-i Çağatay* ve *Türki-i Osmânî* gibi önemli eserleri barındıran Çağatay Türkçesinde karşımıza çıkan renkler şunlardır: *ag/ağ/ ak*, *ahdar* (pek yeşil, yemyeşil), *ahmer* (kırmızı, kızıl), *al*, *ala*, *alabula*, *alaça/alca* (alacalı, alaca), *beyaz*, *beyza* (daha ak, çok beyaz), *boz*, *çakar*, *çal* (sakalın aklı, karalı olması, kırmızı ve beyaz karışımı renkli at), *çubar* (demirî, gri at), *çubar* (alaca, gri at), *dopku* (bir renk), *gülgûn* (gül renkli, pembe), *kalagay* (bir tür al veya kızıl renk), *kara/karag*, *karamtul* (esmer), *kaşka* (at ve benzeri hayvanların alındaki beyazlık), *kır* (gri), *kızıl*, *kongur/konkar* (koyu renk, koyu kahverengi), *kök*, *kök boz*, *la'l* (kırmızı, al), *laceverd* (lacivert, koyu mavi), *mamug* (pembe), *mavi*, *mor*, *reng-i şarâb* (şarap rengi) *sarg/sarık*, *sebzî* (yeşil), *şeb-reng* (gece renginde olan, siyah), *siyah/siyeh* (kara), *siyâh-çerde* (esmer, karayagız olan), *yaşıl*, *za'feran* (Safran, sarı renkli bir çiçekten elde edilen sarı madde, sarı renk) (Courteille 1870, Eckmann 1960:41-64, Atalay 1970, Clauson 1972:641, 671, Alpay 1972:103-125, Eckmann 1988, Eraslan 1993a, Tekin 1994, Canpolat 1995, Çelik 1996, Özönder 1996:234-244, Kaya 1996, Eraslan 2001a, 2001b, Tören 2001, Karaörs 2004:38, 44, Kut 2004:76, 77, 83, Karaörs 2006, Sadık 2006:34, 57). Bu dönemde atlar için kullanılan Farsça *tupçak* hariç; *çubar*, *çubar*, *kaşka*, *kır* gibi atların renklerini ve nişanlarını belirtmek için kullanılan kelimeler Türkçedir.

Fars edebiyatı ve İslamiyetle etkileşimin bir gereği olarak bu dönemde Arapçadan daha fazla renk adının girdiğini görüyoruz. Örneğin: *Ahdar*, *ahmer*, *beyaz*, *beyza*, *la'l*, *laceverd*, *mavi* (mâi) gibi. *Kök*'ün dışında mavi kelimesini karşılamak için *mâi* ve koyu mavi kelimesini karşılamak için *laceverd* kavramları bu dönemde dilimize girmiştir. Bu dönemde Türkçe *ak* kavramı *beyaz* ve *beyza* ile çeşitlenmiştir. Aynı durum *al*, *ala*, *ahmer*, *kızıl*, *kalagay*, *la'l* için de söz konusudur. Farsçadan alınma *gül-gûn* ve *şeb-reng* gibi renk adları ise tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmıştır. Pembe manasına gelen ve *Abuşka Lügati* ve *Çağatay Sözlüğü*'nde (Atalay 1970:372) geçen *mamug* kelimesinin kökeni ise etimolojik sözlüklerde yer almamaktadır. Courteille (1870:495), Caferoğlu (1931:57) ve Clauson (1972:766) kelimeye pamuk karşılığını vermişlerdir. *Lûgat-i Çağatay ve Türki-i Osmani*'de (Şeyh Süleyman Efendi 1298/1882:275) ise kelime *mamuğ* şeklindedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

Çağatay edebiyatında özellikle Nevâî'nin eserlerinde (*Ferhâd ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Sedd-i İskenderî*, *Lisanû't-Tayr*, *Nesâyimü'l-Muhabbe min Şemâyim'il-Fütüvve*, *Mecâlisü'n-Nefayis*, *Muhakemetü'l-Lûgateyn*, *Mizânü'l-Evzân*, *Fevâyidü'l-Kiber*, *Nevadirü'ş-Şebab*) tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış Farsça renk adlarının sayısı bir hayli fazla olup kullanım sıklıkları –gülreng ve gül-gûn hariç- yukarıda incelediğimiz renklere göre daha az olan renklerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a. *Bitki Adlarından Oluşturulanlar*: Toplam 11 renktir. *Rengi nîlî/nîl-gûn*, Farsçadır. “Çividi, çivit rengi, mavi renk” demektir. *Ergavân gûn/erguvân reng*, Farsçadır. “Erguvan çiçeği renginde, güzel ve parlak kızıl renk” demektir. *Benefşe reng*, Farsçadır. “Menekşe rengi, menekşe renkli” manasına gelir. *Rengi ot*, Farsça + Türkçe şeklinde oluşturulmuştur. “Ot rengi” demektir. *Reng-i reyâhin*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Fesleğen rengi” demektir. *Lâle-i asfer*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Sarı veya kızıl renkli lale” demektir. *Lâle-gûn/lâle reng*, Farsçadır. “Lale renkli, lale renginde olan” manasına gelir. *Rengi sebz/sebze gûn*, Farsçadır. “Sebze rengi yani yeşil renkli” demektir. *Çemen rengi*, Farsçadır. “Çimen rengi” demektir.

b. *Ağaç Adlarından Oluşturulanlar*: Toplam 6 renktir. *Rengi nârî*, Farsçadır. “Nar rengi” manasına gelir. *Gül-reng/gül-gûn*, Farsçadır. “Gül renkli, pembe” manasına gelir. *Hına reng*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Kına rengi” demektir. *Rengi za'ferân*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Safran rengi” demektir. *Rengi kâfur*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Kâfur rengi” demektir. *Gül-nârî*, Farsçadır. “Nar rengi” manasına gelir.

c. *Değerli Taş Adlarıyla Oluşturulanlar*: Toplam 6 renktir. *Mermerî reng*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Mermer rengi” demektir. *Kehrübâ-gûn/kehrübâ reng/rengi kehrübâ*, Farsçadır. “Kehribar rengi” demektir. *Şebe gûn*, Farsçadır. “Siyah kehribar rengi demektir”. *Sürmeyi reng*, Farsçadır. “Sürme rengi” demektir. *Rengi yâkût*, Farsça + Arapça; *Yâkût-gûn* Arapça + Farsça; *Yâkût reng* Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup daha çok kırmızı olarak bilinen, “sarı, beyaz ve mavi renkleri de olan kıymetli taş rengi”; *La'l-i Bedahşan*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup “Bedahşan yakutu kırmızısı” manalarına gelir.

ç. *Tabiatla İlgili Oluşturanlar*: Toplam 4 renktir. *Şafak-gûn/şafak reng*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Şafak renkli/şafağın rengi, kızıl” manalarına gelir. *Şeb reng/şeb rengi/şeb-*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

gûn, Farsçadır. “Gece renginde olan, siyah” demektir. *Âteşin la’l*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Ateş ‘alev’ kırmızısı” manasına gelir. *Âb-ı âteş reng*, Farsçadır. “Ateş renkli su” manasına gelir.

d. İçecek Adlarıyla Oluşturulanlar: Toplam 3 renktir. *Mey-gûn*, Farsçadır. “Şarap renginde olan, kırmızıya çalan” demektir. *La’l-i mey-gûn*, Arapça + Farsça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Şarap rengi, kırmızı, al” demektir. *Cam-ı reng*, Farsçadır. “Şarap kadehi rengi” demektir ki bu Fars ve Dîvan edebiyatında genellikle kırmızı olarak düşünülmüştür.

e. İnsanla İlgili Olanlar: Toplam 2 renktir. *Sirişk rengi*, Farsçadır. “Gözyaşı rengi” demektir. *Hûn-âbı reng*, Farsçadır. “Kanlı gözyaşı rengi” demektir.

f. Eşya Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Âyîne-gûn/âyîne-reng*, Farsçadır. “Ayna rengi” demektir.

g. Maden Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Sîm-gûn*, Farsçadır. “Gümüş rengi” demektir.

h. Organ Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Ciğer reng*, Farsçadır. “Ciğer rengi” manasına gelir.

ı. Kuş Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Tütegî reng*, Farsçadır. “Papağanın rengi/papağan rengi” demektir.

Rengi ahmer “kırmızı, kızıl renk”, *asfer levn/rengi asfar* “sarı, kızıl renk”, *la’l-reng/la’l-gûn/rengi la’l/la’li reng* “kırmızı, al renk”, *la’l-ı ahmer* “kızıl kırmızı veya kıpkırmızı”, *rengi âl* “al renk” Nevâyî’nin eserlerindeki tabiattan somutlaştırma yoluyla türetilmemiş diğer renklerdir. Nevâyî’nin kullandığı ve Türkçe karşılığını vermekte güçlük çektiğimiz *hacil reng* Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup *hacil* 1. Üç ayağı beyaz olan at, 2. Utanmış, utancından yüzü kızarmış manalarına gelmektedir (Devellioğlu 1984:366). Dolayısıyla *hacil reng*’e kırmızı renk karşılığını vermenin yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz. Görüldüğü üzere Farsçanın edebî dile hakim olmasının bir gereği olarak Nevâyî de eserlerinde ağırlıklı olarak tek kelimeden veya tamlamadan oluşmuş Farsça renk adlarına yer vermiştir.

Şüphesiz Çağatay dönemi yazılı eserlerinde yer alan renk adları bunlarla sınırlı değildir. Atalay (1970) tarafından hazırlanan *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*’ndeki söz varlığı son derece sınırlı olup, yok denecek kadar az renk adına yer verilmiştir. TDK tarafından 1965-1968 yılları arasında Ali Şir Nevâyî ve eserleri ile

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

ilgili 14 eser yayınlanmasına rağmen 29 ciltlik külliyat henüz tamamlanmamıştır.

Çağatayca dönemini yalnız Nevayî ile sınırlamak mümkün değildir. Bu dönem Klasik Öncesi Dönemde; *Sekkâkî, Mevlânâ Lutfî, Ataî, Haydar Tilbe, Hucendî, Seyyid Ahmet Mirza, Hâfiz-ı Hârizmî, Yusuf Emîrî, Ahmedî, Yakînî, Seydi Ahmed Mirza, Gedâyî* vb. Klasik Dönemde; *Hüseyin Baykara, Mîr Ali Şîr Nevâyî, Hamidî, Şahî, Şeybanî, Ubeydî, Muhammed Salih, Şeyhani, Ubeydî, Bâbur Şah, Bayram Han* vb. Klasik Sonrası Dönemde; *Ebulgazî Bahadır Han, Baba Rahîm Meşreb, Saykalî, Süfi Allah Yâr, Turdî, Huveydâ, Munis Horezmî* gibi pek çok önemli ismi ve eseri bünyesinde barındırmaktadır (Eraslan 1993b:168-176, Korkmaz 2004:68).

Bu aşamada Çağatay Türkçesine ait renk adlarını eksiksiz tespit edebilmek için Çağatayca kaleme alınmış yazılı eserlerdeki söz varlığını kapsayan yeterli bir Çağatay Türkçesi Sözlüğü'ne ihtiyaç bulunmaktadır. Çağatay Türkçesi ve Nevâyî külliyatı ile ilgili diğer çalışmalar henüz yayınlanmadığı için Çağatay Türkçesindeki renk adları tam olarak tespit edilememiştir.

3. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi

Renk kavramının *bejiz, çöpür, alaca, don, eñ, renk, irenk, ton, yerlü renk* kelimeleriyle karşılandığı *Tarama Sözlüğü* (1963-1996) ile *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde (1983) geçen ve Kaymaz'ın (1996) bazı yazılı eserlerde tespit ettiği başlıca renk adları şunlardır: *Âc* (fildişi rengi), *ahmer* (kırmızı, kızıl), *ağ* (ak), *agca* (beyaz, beyazca, atın alnından burnuna doğru inen beyazlık, akıtma), *ağcam* (ağca, alna inen beyazlık), *ak, ak alaca* (beyazla karışık renkli), *al* (kırmızı renk, pembe renk), *ala* (alaca, karışık renkli, renk renk, benek benek), *ala* (ela), *alaz alaz* (alaca bulaca), *bakam* (kırmızı), *benefş* (mor renk, menekşe rengi), *beyaz* (ak), *bor* (boz, boz renk), *boz* (kurşunî renk, gri), *boz muhalif* (kirlili boz), *buğday eñlü* (buğday benizli), *çakır* (bir gözü mavi, bir gözü siyah olan mavi harelî elâ), *çal* (boz, kır, alaca, kül rengi), *çığıt* (bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler, çil), *çapar* (karışık renkli, benekli), *çöpür alaca* (benek benek karışık renk), *ebnûs* (siyah), *göğez/gögezi* (lâciverde yakın mavi renk), *gök* (mavi, yeşil, gök rengi), *gökçe* (yeşil, mavi, gök rengi), *gök kır* (gök renge yakın kır renk), *gök muhalif* (göğümsü, boz renk), *gövel* (yeşil), *güvezi* (yeşilimsi, morumsu), *hindû* (kara, siyah, çok esmer 'insan'), *kara* (siyah renk, ayıp, zenci), *kara kır* (siyaha yakın kır renk), *kara kıyma* (açık siyah, siyah tahrirli), *kara koñur* (siyah ile yanık al karışığı renk), *karañu* (karanlık, siyah), *kır* (aklık, beyazlık karışmış olan), *kırgıl/kırkıl* (kır saçlı insan ya da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kır tüylü hayvan; kırçıl; saçına sakalına ak düşmüş, kıranta; yarısı ak, yarısı siyah olan saç, sakal; saç, sakala ak düşme), *kırkılırak* (akı çok olan kırçıl), *kırmızı* (renk ismi, al renk), *kızgıl* (kırmızımtırak), *kızgu/kuzgu* (pembe, kızıl), *kızıl* (kırmızıya yakın renk), *kızıl konur* (sığır donlarından kızılı andıran esmer renk), *kızkı* (çok kızıl), *koşur* (yanık al, yağızimsı al, kestane rengi, koyu kızıl, yağız al), *laciverd* (koyu mavi renk), *lâl* (kırmızı), *penbe* (pamuk, beyazla karışık kırmızı renk, açık kırmızı), *sarı/saru* (Güneş ışığının ayrışma tayfında yeşil ile portakal rengi arasında olan renk), *sarı muhalif* (açık kahverengi, kirli sarı), *saz* (sarı renk), *sis* (atın tüylerindeki küçük alaca benekler; bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler), *siyah* (kara renk), *surh* (kırmızı), *targıl* (yüzdeki lekeler, çığıt, sis; kirli kül rengi), *targıl* (kül rengi), *tarkılık* (kirli renklilik), *tok* (koyu renk), *tozlu* (toz renginde, bozca), *yaşıl* (yeşil, taze bitki, yeşillik), *yeşil* (Sarı ile mavinin karışımından ortaya çıkan renk).

Âc, *ahmer*, *bakam*, *hindû*, *kırmızı*, *lacivert*, *la'l*, gibi Arapça kelimelerin yanında *penbe*, *siyah* ve *surh* gibi Farsça renk adlarının da yer aldığı bu dönemde Harezmi-Kıpçak Türkçesindeki *dargıl* kelimesi karşımıza *targıl* şeklinde çıkmaktadır. Gülensoy'da (2007:375, 389) karşılaştığımız *göğem* (yeşile çalar mor), *gövez* (koyu kırmızı vişne çürüğü renk, gök mavisi) gibi renk isimlerini de burada zikretmek faydalı olacaktır.

Sonuç:

Göktürklerden günümüze Türkçede renkler önemli ölçüde değişime uğramıştır. Örneğin; *Ak*, *ala*, *boz*, *kara*, *kızıl*, *gök*, *sarı*, *yağız*, *yeşil* gibi renk adları küçük ses değişiklikleriyle günümüze ulaşırken *esri*, *tig*, *ürüng arjawrt* (lacivert), *ar*, *or*, *arsal*, *arsik*, *arsıl*, *az*, *bayın* (koyu kırmızı gelincik çiçeği rengi), *çımak*, *çubar*, *kırgıl*, *kırtış*, *kızıl/kizkil*, *razvrt*, *şbara*, *şaşut* (kır, alaca), *yibün/yipün* vb. renk adları ise ulaşamamıştır.

Türkiye Türkçesinde *kara* renk siyaha göre kavram ve anlam yönünden daha çok yaygınlaşmıştır (Bayraktar 2003). Tarihi Türk lehçelerinden örnek vermek gerekirse Çağatay dönemi şair ve yazarlarından Âlî Şîr Nevâyî'nin incelediğimiz 10 eserinde geçen renk adları arasında isim, sıfat ve mecazi kullanımlarıyla *kara* (397) kelimesi birinci sırada yer almaktadır. Bunu *kızıl* (97), *sarı* (86), *ak* (78), *yeşil* (48), *gül-reng* (47), *siyah* (siyah, siyah, siyahî yazımlarıyla birlikte 37), *gül-gün* (27), *mavi* (10) gibi renkler izlemektedir.

Harezmi-Kıpçak döneminden itibaren hem Türkçe hem de Farsça isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları türetilmeye başlamış ve Farsça olanların

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

sayısı Çağatay Türkçesinde Farsçanın edebî dile etkisinden dolayı artmıştır. Arapça renk adları ise Karahanlılardan itibaren edebî dile yerleşmeye başlamış ve Çağatayca döneminde sayıları çoğalmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise Türkçe renk adlarının sayıca çokluğu ve Arapça ile Farsça renklerin çeşitliliği dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMETYANOV Rifkat (1998). Türkçe-Tatarca Sözlük, Kazan.
- AKAR Ali (2006). “Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 20:51-63.
- AKDOĞAN Gülser ve Özgür Aydın (1995). “Renklerin Adlandırılması ve Dil-Gerçek Sorunu”, Dil Dergisi, 28:49-66.
- AKSU Nurettin ve Ayfer Işık (1997). Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlüğü, MEB Yayınları, Ankara.
- ALPAY Gönül (1972). “Yusuf Emiri’nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası”. TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.103-125.
- ARAT Reşit Rahmeti (1947). Kutadgu Bilig. C. I, TKAE Yayınları, Ankara.
- ARAT Reşit Rahmeti (1959). Kutadgu Bilig. C. II, TKAE Yayınları, Ankara.
- ARAT Reşit Rahmeti (1979). Kutadgu Bilig. C. III, İndeks, Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, TKAE Yayınları, Ankara.
- ARAT Reşit Rahmeti (2006). Atabetü’l-Hakayık, TDK Yayınları, Ankara.
- ATA Aysu (1997). Kıyasü’l-Enbiyâ, Dizin, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATA Aysu (1998). Nehcü’l-Ferâdîs, Dizin-Sözlük, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY Besim (1970). Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü, Ankara.
- ATALAY Besim (1998a). Divanü Lûgati’t-Türk Tercümesi, C. I, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY Besim (1998b). Divanü Lûgati’t-Türk Tercümesi, C. II, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- ATALAY Besim (1998c). *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi*, C. III, TDK Yayınları, Ankara.
- GÖKDAĞ Bilgehan Atsız ve Seyfullah Türkmen (hızl.) (2004). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*, İshak Bin Murad, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AYVAZOĞLU Beşir (2001). "Çiçek ve Renk Adlarına Dair", *Türk Yurdu*, Ankara, 162-163 (21):62-65.
- BANGUOĞLU Tahsin (1957). "Türkçede Benzerlik Sıfatları". *TDAY Belleten*, TDK Yayınları, Ankara, s.13-27.
- BAŞKAN Özcan (1970). "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme", *TDAY Belleten*, TDK Yayınları, Ankara, s. 237-251.
- BATTAL Aptullah (1997). *İbni Mühennâ Lûgati*, TDK Yayınları, Ankara.
- BAYRAKTAR Nesrin (2003). "Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları", VIII. Uluslar Arası KIBATEK Edebiyat Şöleni, 16-20 Ekim 2003, Çanakkale.
- BAYRAKTAR Nesrin (2004). "Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine", *Tömer Dil Dergisi*, 126: 56-77.
- BAYRAKTAR Nesrin (2005). "Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl", *International Journal of Central Asian Studies*, Mustafa Canpolat Armağanı, Seoul, Volume 10. 145-165
- BAYRAKTAR Nesrin (2006a). "Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı, 1 (20): 209-218.
- BAYRAKTAR Nesrin (2006b). "Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Ak ve Beyaz", *Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları I-II*, Hazırlayan: Cemal Yıldız, Latif Beyreli, Pegem-A Yayıncılık, Ankara, s.35-50.
- BAYRAKTAR Nesrin (2009). "Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine", *International Journal of Central Asian Studies*, Festschrift To Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth, Volume 13. 101-121.
- BİNGÖL Necdet (1973). "Haşim'in Şiirlerinde Renkler", *Türkoloji Dergisi*, V (1): 67-71.
- CAFEROĞLU Ahmet (1931). *Kitâb al-idrâk li-Lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- CAFEROĞLU Ahmet (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CANKARA Murat (2002). "Dede Korkut'ta Renkler Üzerine", *Millî Folklor*, 7 (55): 110-114.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- CANPOLAT Mustafa (hızl.) (1995). Lisânü't-Tayr, Ali Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- CIRTAUTAS Ilse Laude (1961). Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- CLAUSON Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Clarendon Press, Oxford.
- COURTEILLE Par M. Pavet De (1870). Dictionnaire Turk-Oriental, Destine Principalement Á Faciliter La Lecture, Des Ouvrages De Báber, D'aboul- Gázi, Et De Mir-Ali-Chir-Nevâi, Imprimé Par Ordre De L'empereur, A L'imprimerie Impériale, Paris.
- ÇAĞATAY Saadet (1961). "Renk İfadeleri", TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.43-46.
- ÇAĞATAY Saadet (1978). "Türk Lehçelerinde Renk Adlarının Kullanılışı", Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara, s.339-341.
- ÇAĞATAY Saadet Ş. (1963). Türk Lehçeleri Örnekleri, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- ÇELİK Ülkü (hızl.) (1996). Leyli vü Mecnûn, Alî-Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- DAVAZ Ayşe (1991). Renk Kavram Sözlüğü, İstanbul.
- DENY Jean (1995). Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, Çeviren: Oytun Şahin, TDK Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU Ferit (1984). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİLÂÇAR Agop (1988). Kutadgu Bilig İncelemesi, TDK Yayınları, Ankara.
- DİLÇİN Cem (1991). Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-metin-Sözlük), TDK Yayınları, Ankara.
- DOĞAN Ahmet (2001). "Oğuz Kağan Destanı ve Orhun Abidelerinde Dinî Unsurlar", Trabzon Türk Ocağı Bülteni, Trabzon, 35:23-26.
- DURMUŞ Mitat (2001). "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Şiirlerinde Işık ve Renk Unsuru", Türkoloji, XIV (1): 239-254.
- ECKMANN Janos (1960). Küçük Çağatay Grameri, TDED, (X): 41-64.
- ECKMANN, Janos (1988). Çağatayca El Kitabı, Çeviren: Günay Karaağaç, İstanbul.
- ERASLAN Kemal (1993b). "Çağatay Edebiyatı", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.168-176.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- ERASLAN Kemal (2000). *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERASLAN Kemal (hızl.) (1993a). *Mîzânu'l-Evzân (Veizinlerin Terazisi)*, Âlî-Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN Kemal (hızl.) (2001a). *Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin)*, Âlî Şîr Nevayî, TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN Kemal (hızl.) (2001b). *Mecâlisü'n-Nefâyis II (Çeviri ve Notlar)*, Âlî Şîr Nevayî, TDK Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN Ahmet Bican (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EREN Abdullah (2008). "Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 37: 31-68.
- ERGİN Muharrem (2004). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GABAIN Annemarie Von (1968). "Renklerin Sembolik Anlamları", Çeviren: Semih Tezcan, Ankara Üniversitesi, DTCF Türkoloji Dergisi, 3(1):107-113.
- GABAİN Annemarie Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara.
- GANIYEV Fuat, Rifkat Ahmetyanov, Halil Açıkgöz (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. İnsan, Kazan.
- GENÇ Reşat (1996). "Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil", *Nevruz ve Renkler*, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara.
- GENÇ Reşat (1999). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, TDK Yayınları, Ankara, s.41-49.
- GOGIAŞVILI Mzia (2003). "Türk Dilinde Renk ve Duygu İlişkisi Üzerine", *Türk Dili*, 622: 486-491.
- GÖMEÇ Saadettin (2007). "Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall. s.1283-1296.
- GÖZAYDIN Nevzat (2003). "Türkçenin Renk Zenginliği", *Türk Dili*, 618:539-545.
- GÜFTA Hüseyin (2009). "Bâkî Divanı'nda Siyah Renkli Unsurlar", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı, Editors: Yrd. Doç. Dr. Ercan Alkaya, Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem, Volume 4/8 Fall 2009, 21:1314-1375.
-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

- GÜLENSOY Tuncer (2004). Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlük, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- GÜLENSOY Tuncer (2007). Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. C. I, II, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN Gürer (1987). “Türk Dilinde Kelime Başı Ünsüzü Üzerine”, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.173-200.
- GÜLSEVİN Gürer (1998). “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler”, Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi), Ankara, 7:12-18.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin (1997). Harezmi Türkçesi ve Grameri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin (2000). Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, TDK Yayınları, Ankara.
- HAMILTON James Russel (1998). İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Çeviren: Vedat Köken, TDK Yayınları, Ankara.
- HEYET Cevad (1996). “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Mart 1996), Hazırlayan: Sadık Tural, Elmas Kılıç, TDK Yayınları, Ankara, s.55-61.
- JOHANSON Lars (2004). “Güney Sibirya Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar”, Bilig, Çeviren: Arş. Gör. Sema Aslan, 29:1-27.
- KAFALI Mustafa (1996). “Türk Kültüründe Renkler”, Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.49-53.
- KARABAŞ Seyfi (1996). Dede Korkud'da Renkler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KARADEMİR Fevzi (2007). “Halk Bilmecelerinde Renklerin Kullanım Sıklığı ve İşlevselliği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (21): 192-211.
- KARADOĞAN Ahmet (2004). “Türk Ad Biliminde Renk Kültü”, Millî Folklor, 8 (62): 89-99.
- KARAÖRS Metin (2004). “Nevâdirü’ş-Şebâb Ali Şir Nevayî'nin İkinci Divanı”, Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK Yayınları, Ankara, s.33-48.
- KARAÖRS Metin (hızl.) (2006). ‘Alî Şir Nevâyî, Nevâdirü’ş-Şebâb, TDK Yayınları, Ankara.
- KAYA Ceval (1994). Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, TDK Yayınları, Ankara.
- KAYA Önal (hızl.) (1996). Fevâidü'l-Kiber, Âlî Şir Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- KAYMAZ Zeki (1996). “Eski Anadolu Türkçesinde Renk Bildiren Kelimeler ve Teşkilleri”, Millî Kültür Araştırmaları, 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder’e Armağan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.303-315.
- KAYMAZ Zeki (1997). Türkiye Türkçesi Ağzlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.251-341.
- KAYRA Osman Kemal (1996). “Orhun Anıtlarında Sıfatlar, Sıfat Tamlamaları ve Bunlara İlişkin Bazı Açıklamalar”, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.145-158.
- KIRIMHAN Nazan (2001). “Türk Kültüründe Yedi Rengin Anlamı”, Türk Dünyasında Nevruz Uluslar Arası Dördüncü Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2000, Sivas), AKM Yayınları, Ankara, s.107-111.
- KORKMAZ Zeynep (2004). “Ali Şir Nevayî ve Çağatay Yazı Dili”, Ali Şir Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK Yayınları, Ankara, s.67-74.
- KOWALSKI Tadeusz (1996). Karayim Lehçesi Sözlüğü, Çeviren: Prof. Dr. Kemal Aytaç, Engin Yayınevi, Ankara.
- KUBATBEK Samatov (2003). Kırgız Tilindeki Öñ-Tüs Sözdörünün Leksika-Semantiklik Cana Stilistiklik Münözdömölörü, Bişkek.
- KUT Günay (2004). “Divan Şairi Olarak Nevayî”, Ali Şir Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK Yayınları, Ankara, s.75-84.
- KÜÇÜK Salim (2009). “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı, Editors: Yrd. Doç. Dr. Ercan Alkaya, Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem, Volume 4/8 Fall 2009, 21:1830-1855.
- KÜÇÜK Salim (2010). “Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal Of International Social Research, Volume 3/10, s.420-427.
- MESKHIDZE Maia (2006). Türkiye ve Kırgız Türkçelerinde Renk İsimleri İçeren Deyimler, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Çetin Pekacar, Ankara.
- NECİP Emir Necipoviç (2005). Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Çev. Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- NERIMANOĞLU Kâmil Veli (1996). “Türk Dünya Bakışında Reng”, Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.63-75.
- NURMEMMET Annagulu (1996). “Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz”, Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, 75-85.
- ORKUN Hüseyin Namık (1936). Eski Türk Yazıtları, C.I, İstanbul.
- ORKUN Hüseyin Namık (1938). Eski Türk Yazıtları, C.II, İstanbul.
- ORUCOV E. E. (1966). Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C.I, Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı.
- ÖZÖNDER F. Sema Barutçu (hızl.) (1996). Muhâkemetü’l-Lûgateyn, İki Dilin Mukayesesi, ‘Alî Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- RAYMAN Hayrettin (2002). “Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler”, Millî Folklor, 7 (53): 10-15.
- SADIK Mehmet (2006). Üss-i Lisân-ı Türkî, TDK Yayınları, Ankara.
- SEYİDOV Mireli (1988). “Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası”, Türk Dünyası Araştırmaları, Çeviren: Dr. Orhan Yavuz, TDAV Yayınları, İstanbul, 52: 33-52.
- Şeyh Süleyman Efendi (1298/1882). Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü (1963). C. I, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1965). C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1967). C. III, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1969). C. IV, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1971). C. V, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1972). C. VI, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1974). C. VII. Ekler, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1996). C. VIII. Dizin, TDK Yayınları, Ankara.
- TAVKUL Ufuk (2000). Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN Gönül Alpay (1994). Ferhâd ü Şîrîn, İnceleme-Metin, Alî-Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN Talat (1986a). “İslam Öncesi Türk Şiiri”, Türk Dili, 409 (LI): 3-42.
- TEKİN Talat (1986b). “Karahanlı Dönemi Türk Şiiri”, Türk Dili, 409 (LI): 82-156.
- TEKİN Talat (1995). Türkmence-Türkçe Sözlük, Simurg, Ankara.
- TOPARLI Recep (1992). Harezmi Türkçesi, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- TOPARLI Recep (2003). Ed-Dürrütü’l-Mudiyye Fi’l-Lûgati’t-Türkiyye, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- TOPARLI Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPARLI Recep, Mustafa Argunşah (2008). Mu'inü'l-Mürid, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPÇU Nazmiye (2001). "Fransızca ve Türkçe Renk İsimleri İçeren Deyimlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi", Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 20:131-140.
- TÖREN Hatice (2001). Sedd-i İskenderî, Alî Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- USER Hatice Şirin (2009). Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, Kömen Yayınları, Konya.
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983). TDK Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM Ali (2006). "Renk Simgeçiliği ve Şeyh Galip'in Üç Rengi", Millî Folklor, 9 (72): 129-140.
- YUDAHİN K. K. (1988). Kırgız Sözlüğü, Çev. Abdullah Taymaz, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- YÜCE Nuri (1993). Mukaddimetü'l-Edeb, Harezmi Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası, TDK Yayınları, Ankara.